

2. Коррекционное обучение как основа личностного развития аномальных дошкольников // [под ред. Л. П. Носковой]. – М.: Педагогика, 1989. – С. 80-120.

3. Леонтьев А. Н. Психологические основы дошкольной игры / А. Н. Леонтьев // Избр. психол. труды: В 2 томах / [под. ред. В. В. Давыдова и др.]. – М.: Педагогика, 1983. – С. 303-323.

4. Соколова Н. Д. Развитие игровой деятельности умственно отсталых дошкольников в процессе направленного обучения / Н. Д. Соколова // Особенности развития и воспитания детей дошкольного возраста с недостатками слуха и интеллекта / [под. ред. Л. П. Носковой]. – М.: Педагогика, 1984. – 144 с.

5. Соколова Н. Д. Игровая деятельность умственно отсталых дошкольников / Н. Д. Соколова // Дошкольное воспитание аномальных детей / [под. ред. Л. П. Носковой, Н. Д. Соколовой, О. П. Гаврилушкиной и др.]. – М.: Просвещение, 1993. – 224 с.

УДК: 376-056.313:376.091.33-027,22:793/796]-053.4

Рецензент: Сак Т. В.,
доктор психологічних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

М. В. Дмитрієва

У статті визначені особливості ігрової діяльності у дошкільників із затримкою психічного розвитку та напрямки її формування.

Ключові слова: ігрова діяльність, предметна гра, сюжетно-відображувальна гра, сюжетно-рольова гра.

Особенности формирования игровой деятельности дошкольников с задержкой психического развития

В статье определены особенности игровой деятельности дошкольников с задержкой психического развития и направления ее формирования.

Ключевые слова: игровая деятельность, предметная игра, сюжетно-изобразительная игра, сюжетно-ролевая игра.

Features of gaming activity preschool children with mental retardation

In this article the characteristics of play of preschool children with mental retardation and the direction of its formation.

Keywords: game activity, object play, story-representational game, role playing game.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень засвідчує, що гра є провідною діяльністю дошкільника, засобом його всебічного розвитку, важливим методом виховання. Вчені В. І. Аснін, О. О. Венгер, Л. І. Божович, П. Я. Гальперін, О. М. Д'яченко, О. В. Запорожець, З. М. Істоміна, О. Н. Леонтьєв, О. О. Люблінська, С. Л. Новосьолова, Н. Ф. Обухова, М. М. Под'яков, Ж. Піаже, С. Л. Рубінштейн, Н. Ф. Талізїна, Б. М. Теллов вказують на те, що гра суттєво впливає на розумовий розвиток дитини дошкільного віку, зокрема, на усвідомлення цілей у грі, вибір засобів її досягнення, створення ігрової ситуації, прийняття на себе ролі – все це розвиває мислення, уяву дитини, збагачує і уточнює сприймання, поширює запас уявлень, розвиває увагу, пам'ять. В ігровій діяльності відбувається як психічний, так і фізичний розвиток дитини, розвивається фізична сила, швидкість і точність рухів. Отже, гра є важливим засобом психічного та фізичного розвитку дитини.

Дослідження гри у дітей із затримкою психічного розвитку виявили недостатню сформованість мотиваційної сфери ігрової діяльності у дошкільників. Зокрема, у дітей знижена потреба в грі, недостатньо виражені або відсутні ігрові мотиви контактів із однолітками. Сюжети ігор є дуже бідними та мало емоційними, не відображують сутності діяльності та стосунків дорослих. Процес гри характеризується недостатнім мовленням. Гра за правилами у дітей зазначеної категорії складається з окремих, мало пов'язаних між собою фрагментів. Ускладнення правил, їх інтелектуалізація призводить до фактичного розпаду ігрових дій.

Діти із затримкою психічного розвитку самостійно не здатні визначити сюжет гри, правила, розподілити ролі, встановити символічні засоби гри, дотримуватися правил [1, 2, 3, 6].

Отже, формування ігрової діяльності у дошкільників із затримкою психічного розвитку відбувається уповільненим темпом, на тлі відсутності стійкого пізнавального інтересу, з недоліками довільної уваги, недорозвитком емоційної та вольової сфер, з характерною руховою загальмованістю, афективним збудженням, підвищеним виснаженням. Без спеціально організованого процесу навчання, гра у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку не досягає рівня, оптимального для кожної конкретної дитини й, відповідно, не виконує функції провідної діяльності у період дошкільного дитинства.

Таким чином, проблема розвитку ігрової діяльності у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку залишається актуальною. Недостатнє висвітлення якої, як в теоретичному, так і в практичному аспекті, зумовили необхідність розробки цілеспрямованої системи формування ігрової діяльності у дошкільників із затримкою психічного розвитку, в умовах спеціально організованого навчання.

Початок роботи з корекційного розвитку ігрової діяльності починається з формування предметних дій та предметної гри, в процесі яких дитина засвоює значення предметів, виникає орієнтація на їх суспільну функцію, суспільне використання, що слугує передумовою розвитку сюжетно-відображальної гри.

Аналіз проведених досліджень (О.Є. Дмитрієва, Е.О. Кулеша, Н.Д. Соколова, О.С. Співаковська, У.В. Ульяновка) свідчить про труднощі у формуванні предметної діяльності дошкільника із затримкою психічного розвитку. У дитини зазначеної категорії із запізненням за віком відбувається засвоєння різних способів дії з предметами, іграшками, вона невпевнено оволодіває їх функціональним призначенням. Встановлено, що предмети у дітей із затримкою психічного розвитку 3-х – 4-х років не викликають зацікавленості, вони виконують з ними не предметні дії, а лише дії маніпулювання. У молодшому дошкільному віці діти оволодівають специфічними маніпуляціями, які забезпечують формування зорово-рухової координації та виділення якостей і співвідношення ознак.

У дошкільників предметні дії, сформовані шляхом наслідування дорослих та інших дітей, тривалий час домінують над сюжетною грою, що, в свою чергу, утруднює засвоєння соціальних ролей та комунікативних навичок, важливих для наступного розвитку дитини [2, 3].

Отже, предметна гра, яка слугує передумовою розвитку сюжетно-відображувальної гри, виявляється у 3-х – 4-х річних дітей із затримкою психічного розвитку несформованою. З метою її формування потрібно проводити цілеспрямовану корекційну роботу, якою передбачається реалізація наступних навчально-виховних завдань:

- формування позитивно-емоційного ставлення до предметів, іграшок, дорослого;
- пред'явлення еталонів ставлення до предметів та іграшок, формування уміння розгортати дії з іграшками;
- формування ігрових дій, які моделюють реальні предметні дії дорослого;
- стимулювання мовленнєвої активності, навчання позначати предметні дії словами, навчання знаходити іграшки за назвою;

- стимулювання використання дітьми набутих знань в ігрових ситуаціях.

Наступний етап у формуванні ігрової діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку – це корекційний розвиток сюжетно-відображувальної гри, в процесі якої виникають новоутворення, що слугують передумовами сюжетно-рольової гри, зокрема:

- до гри залучаються предмети, які заміщують реальні, й називаються відповідно до їх ігрового призначення;
- ускладнюється організація дій, що набуває характеру ланцюжка, що відображає логіку життєвих зв'язків;
- відбувається узагальнення дій та їх відокремлення від предмета;
- виникає порівняння власних дій з діями дорослого та відповідне називання себе ім'ям дорослого;
- відбувається емансипація від дорослого, при якій дорослий виступає як взірець дії, й разом з тим виникає тенденція діяти самостійно, водночас як дорослий [7].

Дослідження гри дошкільників із затримкою психічного розвитку вказують на нетривалий інтерес до сюжетно-відображувальної гри. Зокрема, у них не спостерігається цілковите захоплення грою. Випадкові подразники відволікають увагу дітей від гри та призводять до її припинення. Основний вид прояву ігрової поведінки у дошкільників із затримкою психічного розвитку 4-х – 5-ти років – сюжетно-відображувальні дії відповідно визначеного сюжету. В іграх, які виникають самостійно, у деяких дітей спостерігається короткий сюжет, що складається з 1-4 послідовних дій ігрового характеру з сюжетними іграшками, а також предметно-ігрові дії [1, 3, 5, 6].

У дошкільників 4-х – 5-ти років, в залежності від форми затримки психічного розвитку, недостатньо виражені або відсутні ігрові контакти з однолітками, що заважає формуванню гри як спільної діяльності. Діти самостійно не об'єднуються для спільних ігор. За підтримки дорослого, вони намагаються організувати спільну діяльність, але граються поряд або разом [2, 3].

Гра за правилами у дітей із затримкою психічного розвитку складається з окремих, мало пов'язаних між собою фрагментів. Ускладнення правил, їх інтелектуалізація призводить до фактичного розпаду ігрових дій. Сюжети ігор є дуже бідними та мало емоційними, не відображують сутності діяльності та стосунків дорослих, які дитина із затримкою психічного розвитку не тільки не в змозі побачити, але й зрозуміти. Лише у процесі тривалого навчання діти оволодівають системою знань, які дозволяють їм збагнути сутність окремих сторін діяльності людей, які пов'язані з безпосереднім досвідом дитини. Спостерігається нестабільність ігрової теми. Діти достатньо швидко відходять від гри та починають займатися іншою діяльністю [1, 2, 3, 6].

Дошкільники із затримкою психічного розвитку зі значними труднощами оволодівають мовленнєвим змістом, без якого неможливий розвиток сюжетно-рольової гри. У самостійних іграх діти використовують завчені фрази, не вносячи ніяких змін. Рольове спілкування під час гри відбувається стереотипно, за допомогою завчених реплік. Творчість у цьому плані є показником збереженості інтелекту дитини [2, 3].

Отже, сюжетно-відображувальна гра у дошкільників 4-х – 5-ти років із затримкою психічного розвитку виявляється недостатньо сформованою та потребує цілеспрямованого корекційного впливу, який передбачає реалізацію наступних навчально-виховних завдань:

- залучення дитини до спільної з вихователем гри;
- розвиток різноманітних ігрових дій з предметами;
- формування та стимулювання у грі предметів-замінників;
- формування вміння виконувати ігрові дії, пов'язані між собою логічним зв'язком;
- формування вміння приймати ігрову роль, реалізовувати її через предметні й мовленнєві дії, спрямовані на партнера-іграшку, однолітка;

- формування елементарної ігрової взаємодії між дітьми;
- формування діалогічного мовлення в процесі гри;
- збагачення змісту кожної теми гри, за рахунок розгортання нових, послідовно пов'язаних між собою ігрових ситуацій.

Останній етап у формуванні ігрової діяльності дошкільника із затримкою психічного розвитку – корекційний розвиток сюжетно-рольової гри.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури виявив, що в процесі сюжетно-рольової гри діти 6-ти – 7-ми років із затримкою психічного розвитку відтворюють ігрові дії у тому вигляді, як вони були запропоновані під час навчання. Дії шаблонні, стереотипні, переважно торкаються побутової сфери. Зазвичай, дитина, в залежності від прояву дефекту, не вносить до гри нічого від себе, не виявляє індивідуальність. Ігрові дії носять розгорнутий характер, вони занадто деталізовані. Діти старшого дошкільного віку зазначеної категорії не узагальнюють ігрові дії та не замінюють їх словами. Вони здатні у своїх іграх відтворювати процес діяльності дорослих, але не стосунки між ними.

Дошкільники 6-ти – 7-ми років із затримкою психічного розвитку визначають роль словом, розуміють її та виконують дії, що відповідають ролі. Але, зазвичай, деякі діти навіть до кінця дошкільного віку не можуть самостійно вибрати роль та діяти відповідно неї до кінця гри. Тому прийняття ролі відбувається частіше під керівництвом педагога, який допомагає пригадати послідовність розгортання сюжету, основні дії, які виконують персонажі. За таких умов, більшість дітей приймають на себе ролі та діють відповідно них до завершення гри [1, 2, 3, 5, 6].

Отже, сюжетно-рольова гра у дошкільників із затримкою психічного розвитку недостатньо розвинена та потребує цілеспрямованого корекційного навчання, який передбачає реалізацію наступних навчально-виховних завдань:

- навчання організації гри як спільної діяльності: визначення теми гри, ігрового суспільства, розподілення ролей, дотримання сюжету та правил гри;
- навчання розвивати сюжет на основі власного досвіду, здобутого в результаті спостережень за навколишнім життям, а також знань, одержаних на заняттях під час читання літературних творів, казок;
- навчання виділяти стосунки між людьми у реальному житті та ставити їх у центр своєї уваги;
- формування у дитини здатності приймати позицію свого партнера, об'єктивно оцінювати процес гри з іншої точки зору;
- розвиток вміння розгортати та позначати словами ланцюжок предметних дій;
- стимулювання використання у грі предметів-замінників.

Отже, формування ігрової діяльності у дошкільників із затримкою психічного розвитку відбувається шляхом цілеспрямованого корекційного навчання, завдяки поступовому формуванню предметної, сюжетно-відображальної та сюжетно-рольової гри.

Література:

1. Борякова Н. Д. Ранняя диагностика и коррекция задержки психического развития / Н. Д. Борякова – Москва: Гном – Пресс, 1999. – 56 с.
2. Слепович Е. С. Игровая деятельность дошкольников с задержкой психического развития / Е. С. Слепович – Москва: Педагогика, 1990. – 96 с.
3. Слепович Е. С. Работа с детьми с интеллектуальной недостаточностью / Е. С. Слепович, А. М. Поляков. – Санкт-Петербург: Речь, 2008. – 247 с.
4. Соколова Н. Д. Развитие игровой деятельности умственно отсталых дошкольников в процессе направленного обучения / Н. Д. Соколова // Особенности развития и воспитания детей дошкольного возраста с недостатками слуха и интеллекта. – Москва: Педагогика, 1984. – С. 17-30.

5. Обучение сюжетно-ролевой игре дошкольников с проблемами в интеллектуальном развитии: Учеб.-метод. Пособие / под ред. Л. Б. Баряевой, А. П. Зарин, Н. Д. Соколовой. – СПб: ЛОИУУ, 1996. – 95 с.
6. Основы специальной психологии / под ред. Л. В. Кузнецовой. – М.: Академия, 2002. – 480 с.
7. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин – Москва: Педагогика, 1978. – 304 с.

УДК 376-056.262:376.061:73/76

ВПЛИВ ГЛИБОКИХ ПОРУШЕНЬ ЗОРУ НА СТАНОВЛЕННЯ САМОКОНТРОЛЮ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

К. С. Довгопола

У статті представлено результати експериментального дослідження особливостей становлення і розвитку самоконтролю у сліпих молодших школярів (на матеріалі образотворчого мистецтва).

Ключові слова: самоконтроль, сліпі молодші школярі, образотворче мистецтво.

Влияние глубоких нарушений зрения на становление самоконтроля изобразительной деятельности у детей младшего школьного возраста

В статье представлено результаты экспериментального исследования особенностей становления и развития самоконтроля у слепых младших школьников (на материале изобразительного творчества).

Ключевые слова: самоконтроль, слепые младшие школьники, изобразительное искусство.

Influence of severe visual impairment in the formation of self-control fine art activity in primary school children

The article presents the results of experimental study of the formation and development of self-control in the blind primary school children (on the basis of fine arts).

Keywords: self-control, blind primary school children, fine art.

Порушення зору, впливаючи на розвиток саморегуляції діяльності, призводить до зниження рівня самостійності, в тому числі і самоконтролю, що, відповідно, зумовлює пізнавальну пасивність сліпих дітей, вербалізм знань, особливості емоційно-вольової сфери особистості тощо [3]. Відтак, корекційна спрямованість навчання і виховання, конкретизація шляхів і засобів корекції недоліків особистісного розвитку у дітей з важкими порушеннями зору є вкрай необхідною.

У зв'язку з цим було проведено дослідження особливостей формування самоконтролю, у якому взяло участь 46 незрячих дітей віком 6-11 років (29 тотально сліпих, 17 з залишками зору) і 31 учень масової школи, віком 6-7 років.

Завдання на вивчення самоконтролю графічних рухів за параметрами: швидкість, розмах і сила були проведені за методикою Л. Венгера [1], яка була адаптована для незрячих дітей [2]. Учні масової школи отримали ідентичні завдання. Проте було і кілька відмінностей, які полягали у відсутності підготовчих занять і можливості скористатися шаблонами; зменшенням часу, відведеного на виконання, та певним підвищенням складності завдання.

Всі серії експерименту (окрім останньої) проводились з невеликими групами дітей, у 4-5 чоловік. Завдання останньої серії (зображення візерунку) школярі виконували індивідуально. Зі сліпими учнями робота проводилась індивідуально у всіх серіях експерименту.